

ԸՆԴՀԱՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱՆՏՏԱՄԲ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԼՈՒԾՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

Անի Միքայելյան

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը¹, արտացոլելով Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի² 6-րդ հոդվածով սահմանված արդար դատաքննության իրավունքի դրույթները, սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության (61-րդ հոդված), անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք (63-րդ հոդված):

ՀՀ դատական օրենսգրքի³ 7-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ոչ ոք չի կարող զրկվել հավասարության պայմաններում և արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ **իրավասու**, անկախ և անկողմնակալ **դատարանի կողմից** ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքից:

Դատական պաշտպանության իրավունքը, ի թիվս այլնի, ենթադրում է նաև, որ իրավաբանական գործի քննությունը և լուծումը պետք է իրականացվեն օրենքով սահմանված, այլ ոչ թե կամայականորեն ընտրված դատարանի կազմի կողմից⁴:

Պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական արժեքը այն է, որ ոչ ոք չպետք է զրկվի իր գործն այն դատարանում և այն դատավորի կողմից քննելու իրավունքից, որոնց ընդդատությանն այն վերապահված է օրենքով: Միայն օրենքով պետք է սահմանվեն ընդդատության փոփոխման հստակ հիմքերը՝ բացառելով անորոշությունը, սուբյեկտիվիզմը, դատական կամայականությունները գործը մի դատարանից մեկ այլ դատարան հանձնելու հարցը լուծելիս⁵:

Դատական պաշտպանության սահմանադրորեն ամրագրված իրավունքի խախտման են հանգեցնում այն դեպքերը, երբ գործը քննում է այն դատարանը, որը տվյալ գործը քննելու իրավասություն չունի, կամ ընդհակառակը, երբ դատարանը, որը իրավասու է տվյալ գործը քննելու, հրաժարվում է այն քննության ընդունելուց:

Քաղաքացիական գործի ճիշտ ընդդատության որոշումը ունի գործնական

¹ Ընդունվել է 06.12.2015թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2005.12.05/Հատուկ թողարկում, հոդ. 1118: Ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.:

² «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիան ընդունվել է 1950թ. նոյեմբերի 4-ին: Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է 2002թ. ապրիլի 26-ին:

³ Ընդունվել է 21.02.2007թ., ուժի մեջ է մտել 18.05.2007թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2007.04.18/20(544), ՀՕ-135-Ն:

⁴ Տե՛ս Определение Конституционного Суда РФ от 4 июня 1998 г. «По жалобе гражданина Генина А.И. на нарушение его конституционных прав пунктом 1 части 2 ст. 122 ГПК РСФСР» // СЗ. 1998. № 30. էջ 3799:

⁵ Տե՛ս Постановление Конституционного Суда РФ от 16 марта 1998 г. «По делу о проверке конституционности статьи 44 УПК РСФСР и статьи 123 ГПК РСФСР в связи с жалобами ряда граждан» // СЗ. 1998. № 12. էջ 1459; а также: Определения Конституционного Суда РФ от 4 июня 1998 г., 1 апреля 1999 г., 13 апреля 2000 г.:

կարևոր նշանակություն: Սխալ դատարան հայցի ներկայացումը, ոչ ընդդատյա դատարանի կողմից հայցադիմումը վարույթ ընդունելը և քննություն իրականացնելը հանգեցնում են ընդդատության կանոնների խախտման, որը քաղաքացիական դատավարության տարբեր փուլերում կարող է ունենալ տարբեր իրավական հետևանքներ, ընդհուպ դատական ակտի բեկանում:

«Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի»¹ իրավակարգավորումների համատեքստում ընդդատության կանոնների խախտման տակ պետք է հասկանալ դատարանի կողմից ինչպես առարկայական, այնպես էլ տարածքային ընդդատության կանոնների խախտումը: «ՀՀ ՔԴՕ-ն, սակայն, չի տարբերակում առարկայական և տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքները: Ավելին, ՀՀ ՔԴՕ-ում «ենթակայություն» հասկացության փոխարեն օրենսդիրը օգտագործում է «առարկայական ընդդատություն» հասկացությունը, որը հենց ենթակայությունն է: Շրջանառության մեջ դրված ՀՀ ՔԴՕ նախագծով արդեն առանձնացվել են քաղաքացիական գործերով «ենթակայություն» և «ընդդատություն» հասկացությունները: Սույն աշխատանքի հետագա շարադրանքում առարկայական ընդդատություն հասկացությունը օգտագործելիս մենք ի նկատի ենք ունենալու հենց ենթակայությունը:

Ըստ ՀՀ ՔԴՕ իրավակարգավորման՝ ընդդատության կանոնների խախտման հետևանքը հայցի հարուցման փուլում հայցադիմումը վերադարձնելն է, գործի նախապատրաստման, քննության փուլերում՝ գործի հանձնումը այլ դատարանի քննությանը՝ ըստ պատշաճ ընդդատության²:

Բացի այս երկու հիմքերից, ՀՀ ՔԴՕ-ն նախատեսում է նաև հայցադիմումի ընդունումը մերժելը (ՀՀ ՔԴՕ 91 հոդվ. 1-ին մաս, 1-ին կետ) և գործի վարույթի կարճումը (ՀՀ ՔԴՕ 109 հոդվ. 1-ին մաս, 1-ին կետ) այն դեպքերում, երբ վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության:

«Վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության» եզրույթը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի իմաստով պետք է մեկնաբանել այն կերպ, որ վեճը ենթակա չէ ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը:

Հետևաբար, կարող ենք նշել, որ **առարկայական ընդդատության (ենթակայության) կանոնների խախտման իրավական հետևանքը** հայցի հարուցման փուլում հայցադիմումի ընդունումը մերժելն է, իսկ գործի նախապատրաստման, քննության փուլերում՝ գործի վարույթը կարճելը:

Տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքը համապատասխանաբար հայցի հարուցման փուլում հայցադիմումը վերադարձնելն է, իսկ գործի նախապատրաստման, քննության փուլերում՝ գործի հանձնումը այլ դատարանի քննությանը՝ ըստ պատշաճ ընդդատության:

Հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը լուծելիս դատարանը նախ և առաջ պետք է որոշի՝ վեճը ենթակա է արդյոք դատարանի քննությանը: Եթե դատարանը պարզում է, որ վեճը դատարանի քննությանը ենթակա չէ, ապա մերժում է հայցադիմումի ընդունումը: Քաղաքացիական գործի դատական ենթակայությունը որոշելուց անմիջապես հետո հայցադիմումն (դիմումն) ընդունող դատավորը պետք է պարզի,

¹ Ընդունվել է 17.06.1998թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.09/20(53): Այսուհետ՝ նաև ՀՀ ՔԴՕ:

² Տե՛ս **Մեղրյան Ս. Պ.**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունը սխեմաներում: Եր., ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 84:

թե տվյալ գործն ընդդատյա է արդյոք այն դատարանին, որն սպասարկում է ինքը: Այսինքն՝ ընդհանուր իրավասության դատարանը հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը լուծելիս ստուգում է նաև գործի (վեճի) իրեն ընդդատյա լինելու՝ վեճի քաղաքացիաիրավական (մասնավոր իրավական) բնույթը և վարույթ է ընդունում այն հայցադիմումը, որը բխում է քաղաքացիաիրավական հարաբերությունից¹: Ընդդատության հարցը դատավորը լուծում է միանձնյա հայցադիմումն ընդունելու հարցը լուծելու հետ միաժամանակ: Եթե գործն ընդդատյա չէ տվյալ դատարանին, ապա դատավորը վերադարձնում է հայցադիմումը (ՀՀ ՔԴՕ 92 հոդվ. 1-ին մասի 3-րդ կետ):

Այլ է իրավիճակը, երբ գործը դատարանում քննելիս է պարզվում, որ այն վարույթ է ընդունվել ընդդատության կանոնների խախտմամբ: Տվյալ դեպքում դատարանն այն ուղարկում է ըստ պատշաճ ընդդատության: Նշված հարցի կարգավորմանն է նվիրված ՀՀ ՔԴՕ 86-րդ հոդվածը, որի 1-ին մասի համաձայն. **«Ղատարանը՝ ընդդատության կանոնների պահպանմամբ իր վարույթ ընդունած գործը պետք է քննի ըստ էության, թելուզ այն հետագայում դարձել է ընդդատյա այլ դատարանի»:**

Նշված դրույթը կարգավորում է այն դեպքերը, երբ վարույթը հարուցվել է պատշաճ ատյանում և պատշաճ վայրում, սակայն դրա ընթացքում որոշ հանգամանքների բերումով տվյալ գործը ընդդատյա է դարձել մեկ այլ դատարանի: Այդպիսի հանգամանքներ կարող են լինել, օրինակ, երբ պատասխանողի բնակության (գտնվելու) վայրը փոփվում է, տեղի է ունենում ոչ պատշաճ կողմի փոխարինում կամ հակընդդեմ հայց ներկայացվելուց հետո սկզբնական հայցվորը հրաժարվում է իր հայցապահանջից: Թվարկված և հնարավոր բոլոր այլ դեպքերում սկզբնապես ընդդատության կանոնների պահպանմամբ ճիշտ ընտրված ընդդատությունը փոխելն արգելված է:

ՔԴՕ 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է այն դեպքերը, երբ այն դատարանը, որին ներկայացվել է հայցադիմումը, կամ որն արդեն իրականացնում է վարույթ, գործը հանձնում է այլ դատարանի քննության: Գրականության մեջ տարածքային ընդդատության փոփոխումն իրավացիորեն բնորոշվում է որպես «օրենքով նախատեսված հիմքերով սահմանված ընդդատության կանոններին հակառակ գործը մեկ այլ դատարանի լուծմանը հանձնելուն ուղղված գործողություն»²: Այսպիսով, ՀՀ ՔԴՕ 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Ղատարանը գործը հանձնում է այլ դատարանի քննության՝

1. եթե գործը տվյալ դատարանում քննելիս պարզվել է, որ այն վարույթ է ընդունվել ընդդատության կանոնների խախտմամբ.

2. գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինության այլ դեպքերում»:

Առաջին դեպքը կիրառվում է այն ժամանակ, երբ դատարանում քննվում է որևէ քաղաքացիական գործ, որը վարույթի հարուցման պահին ընդդատյա չէր տվյալ դատարանին, և ընդդատության կանոնների խախտումը բացահայտվել է միայն վարույթի ընթացքում: Սրա օրինակ կարող են ծառայել հետևյալ դեպքերը. վարույթը հարուցվել է պատասխանողի բնակության (գտնվելու) վայրի դատարան, սակայն գործի քննության ընթացքում պարզվել է, որ այդ վայրը հայցվորը սխալ էր որոշել,

¹ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ԵԿԴ/0745/02/11 քաղաքացիական գործով 31.08.2012 թ. որոշումը:

² Տե՛ս "Подведомственность и подсудность дел гражданского судпроизводства". Учебное пособие. под редакцией Г. Л. Осокина, Томск, 1993, էջեր 32-33:

գույքն արգելանքից հանելու վերաբերյալ հայցը (բացառիկ ընդդատության կանոնի կիրառման ոլորտ) հարուցվել է պատասխանողի բնակության (գտնվելու) վայրում և այլն:

Նշված հոդվածի վերլուծությունից և ՀՀ ՔՂԾ իրավակարգավորումների ընդհանուր տրամաբանությունից բխում է, որ գործը այլ դատարանի քննությանը հանձնելու համար հիմք հանդիսացող հանգամանքների գնահատումը և գործը այլ դատարանի քննությանը հանձնելը դատարանի պարտականությունն են: Միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է գործը այլ դատարանի քննությանը հանձնելու միջնորդությամբ հանդես գալու իրավունք օրենսդրորեն վերապահել նաև կողմերին:

Բացի այդ, ՀՀ ՔՂԾ 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասը ուղղակիորեն չի սահմանում, թե սույն նորմը կիրառելի է միայն տարածքային, թե նաև առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում:

Գտնում ենք, որ գործի հանձնումը մի դատարանից մեկ այլ դատարանի քննության կանոնը վերաբերում է միայն տարածքային ընդդատության կանոնների խախտմանը: Նման եզրահանգման համար հիմք է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ ՀՀ ՔՂԾ 86-րդ հոդվածը ներառված է ՀՀ ՔՂԾ 12-րդ գլխում, որի վերտառությունն է «Տարածքային ընդդատություն»:

Սակայն միայն այս հանգամանքի առկայությունը բավարար չէ նման եզրահանգման համար, քանի որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի¹ 86-րդ հոդվածի 3-րդ մասերի համաձայն. «Իրավական ակտի կամ իրավական ակտի բաժնի, գլխի կամ հոդվածի վերնագիրը չի կարող օգտագործվել իրավական ակտի կամ համապատասխանաբար նրա բաժնի, գլխի կամ հոդվածի մեկնաբանման համար»:

Հետևաբար, ՀՀ գործող իրավակարգավորման պայմաններում բաց է մնում այն հարցը, թե ՀՀ ՔՂԾ 86-րդ հոդվածը կիրառվում է միայն տարածքային ընդդատության կանոնների, թե նաև առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում:

Եթե ընդունենք, որ ՀՀ ՔՂԾ 86-րդ հոդվածի նորմերը կիրառվում են միայն տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում, ապա առաջանում է հարց. ինչպե՞ս պետք է ղեկավարվել այն դեպքերում, երբ խախտվել են առարկայական ընդդատության կանոնները:

Իրավական կարգավորման այս տարակարծությունը իր լուծումը չի ստացել նաև դատական պրակտիկայում: Ավելին, դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ նշված նորմը կիրառվում է իրար հակասող մեկնաբանություններով: Դատարանները շատ հաճախ առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում կարճում են քաղաքացիական գործի վարույթը՝ վեճը դատարանի քննությանը ենթակա չլինելու հիմնավորմամբ, իսկ որոշ դեպքերում՝ գործը հանձնում այլ դատարանի քննությանը:

Այսպես, մի շարք գործերով դատարանները ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունած գործը հանձնում են մեկ այլ դատարանի քննությանը այն հիմնավորմամբ, որ գործը ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը ենթակա չէ: Օրինակ, թիվ ԵԿԴ/0187/02/14 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության

¹ Ընդունվել է 03.04.2002թ., ուժի մեջ է մտել 31.05.2002թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ N 49(224), ՀՕ-320:

դատարանը քաղաքացիական գործն ուղարկվել է վարչական դատարան այն հիմնավորմամբ, որ գործը ընդդատյա է վարչական դատարանին:

Մեկ այլ գործով հայցվորը հայց էր հարուցել Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի՝ աշխատանքում վերականգնվելու և հարկադիր պարապուրդի համար վճարում կատարելու պահանջների մասին: Դատարանը, դատաքննության փուլում պարզելով, որ հայցվորը համայնքային ծառայող է, և հիմնվելով ՀՀ ՎԴՕ 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի վրա՝ եկել է այն եզրակացության, որ հայցվորը, հանդիսանալով համայնքային ծառայող, իր իրավունքների դատական պաշտպանության համար պետք է դիմեր վարչական դատարան, և ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի քննության ենթակա չլինելու հիմնավորմամբ՝ գործի վարույթը համարել է կարճման ենթակա¹: Վճռի դեմ հայցվորը ներկայացրել էր վերաքննիչ բողոք, որի արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանն ընդհանուր իրավասության դատարանի քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու դիրքորոշումը իրավաչափ չի համարել՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ տվյալ պարագայում հայցվորը զրկվում է դատական պաշտպանության օրենսդրորեն սահմանված հնարավորությունից²: Ավելին, վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը վերաքննիչ բողոքը մասնակի բավարարել է, Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 20.06.2012 թվականի վճիռը բեկանել և գործն ուղարկել ՀՀ վարչական դատարան նոր քննության:

Փաստորեն, կարող ենք արձանագրել, որ միևնույն գործով առնվազն երկու դատական ատյան միևնույն նորմը կիրառել է իրար հակասող մեկնաբանությամբ: Ավելին, վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը նշված որոշմամբ գործը անմիջապես ուղարկել է ՀՀ վարչական դատարանի քննությանը, չնայած այն հանգամանքին, որ վերջինս նման լիազորությամբ օժտված չէ:

Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման դեպքում դատարանները շատ հաճախ կարճում են քաղաքացիական գործի վարույթը³: Թիվ ԵԿԴ/3246/02/13 քաղաքացիական գործով, 18.02.2014թ. կայացրած վճռով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը կարճել է քաղաքացիական գործի վարույթը այն հիմնավորմամբ, որ վեճի առարկա իրավահարաբերությունները իրենց բնույթով հանրային իրավահարաբերություններ են, և հայցվորը պետք է դիմեր վարչական դատարան:

Փաստորեն, ՔԴՕ 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի թերի կարգավորումը հանգեցնում է իրար հակասող դատական ակտերի կայացմանը, երբ դատարանները միևնույն նորմը կիրառում են իրար հակասող մեկնաբանություններով: Նշվածը առաջ է բերում իրավական խնդիր. ինչպե՞ս ղեկավարվել բոլոր այն դեպքերում, երբ հայցադիմումը վարույթ ընդունելուց հետո պարզվում է, որ գործը ընդհանուր իրավասության

¹ Տե՛ս Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ԵԿԴ/0745/02/11 քաղաքացիական գործով 20.06.2012թ. վճիռը:

² Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 31.08.2012 թվականի թիվ ԵԿԴ/0745/02/11 քաղաքացիական գործով որոշումը:

³ Այսպես, օրինակ, թիվ ԵԿԴ/0999/02/14 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը կարճել է քաղաքացիական գործի վարույթը՝ վեճը դատարանում քննության ենթակա չլինելու հիմքով: Տե՛ս նշված գործով կայացված 16.10.2014թ. վճիռը:

դատարանին ընդդատյա չէ:

Գործող իրավակարգավորման պայմաններում ստացվում է, որ դատարանները ունեն այլընտրանք. կարծում են քաղաքացիական գործի վարույթը կամ գործը հանձնում են այլ դատարանի քննության:

Կարծում ենք, որ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ այս խնդիրը ենթակա է լուծման: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է ՀՀ ՔՂՕ 86-րդ հոդվածում սահմանել, որ այն կիրառելի է միայն տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ գտնում ենք, որ ՀՀ ՔՂՕ 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պետք է լրամշակել՝ այն սահմանելով հետևյալ կերպ. *«Ղատարանը սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմերի միջնորդությամբ տարածքային ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունած գործը պետք է հանձնի այլ դատարանի քննության՝*

1. եթե գործը տվյալ դատարանում քննելիս պարզվել է, որ այն վարույթ է ընդունվել ընդդատության կանոնների խախտմամբ»:

Ինչ վերաբերում է առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքներին, ապա գտնում ենք, որ դատական պրակտիկայում լայնորեն կիրառվող գործի վարույթի կարճումը այս պարագայում լավագույն լուծում համարվել չի կարող:

Նախ և առաջ, հազվադեպ չեն այն իրավիճակները, երբ ընդհանուր իրավասության դատարանն առարկայական ընդդատության կանոնների խախտմամբ ներկայացված հայցադիմումները վարույթ ընդունելուց հետո ՔՂՕ 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիմքով կարճում է գործի վարույթը՝ նկատի ունենալով, որ վեճը ընդհանուր իրավասության դատարանին ընդդատյա չէ: Եթե հաշվի առնենք, որ ՎՂՕ 80-րդ հոդվածի և 96-րդ հոդվածի դրույթներն անթույլատրելի են համարում վարչական գործով վարույթը, եթե առկա է նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքով դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ, ակնհայտ է դառնում, որ ՔՂՕ նախատեսված իրավակարգավորումները թերի են:

Բացի այդ, բազմաթիվ են այն իրավիճակները, երբ ընդդատության հիմքով ընդհանուր իրավասության դատարանի քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշումը դառնում է բողոքարկման առարկա, ինչի հետևանքով դատական պրոցեսը ձգձգվում է՝ քաղաքացիական գործի ընդդատության շուրջ կողմերի միջև առաջացած վեճը լուծելու նպատակով:

Ի տարբերություն ՀՀ ՔՂՕ-ով նախատեսված խնդրահարույց իրավակարգավորմանը՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը¹ այս հարցում նախատեսում է վերահասցեագրման ինստիտուտը:

Վերահասցեագրման ինստիտուտը հնարավորություն է տալիս վարչական դատարանին պատճառաբանված որոշմամբ իրեն ոչ ընդդատյա գործը հանձնել մեկ այլ դատարանի քննությանը: Կարծում ենք՝ վերահասցեագրման ինստիտուտը առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում ավելի նպատակահարմար և արդյունավետ կարող է լինել, քան գործի վարույթի կարճումը:

Բացի այդ, դատական պրակտիկայում նշված ինստիտուտը բավականին հաջող

¹ Ընդունվել է 05.12.2013թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.2014թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1: Այսուհետ՝ նաև ՀՀ ՎՂՕ:

է գործում: Դրա օրինակ կարող են ծառայել ՀՀ վարչական դատարանի՝ գործը վերահասցեագրելու մասին մի շարք պատճառաբանված որոշումները¹:

Ելնելով վերոգրյալից՝ գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով հստակ կարգավորում տալ այն հարցին, թե գործի քննության փուլում որո՞նք են առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքները:

Կարծում ենք, որ նպատակահարմար կլիներ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով ևս սահմանել վերահասցեագրման ինստիտուտը՝ դրանով իսկ համապատասխանեցնելով ՀՀ ՎԴՕ և ՀՀ ՔԴՕ սահմանված իրավակարգավորումները:

Այսպես, առաջարկում ենք ՀՀ ՔԴՕ-ում ավելացնել նոր հոդված՝ այն ձևակերպելով հետևյալ կերպ.

«1. Դատարանը, մինչև դատաքննության ավարտը կողմերի միջնորդությամբ կամ սեփական նախաձեռնությամբ պարզելով, որ տվյալ հայցադիմումի պահանջն ընդդատյա չէ իրեն, այն պատճառաբանված որոշմամբ վերահասցեագրում է ըստ ընդդատության:

2. Պահանջն ըստ ընդդատության վերահասցեագրելու վերաբերյալ որոշումը դատարանը կայացնում է պահանջն իրեն ընդդատյա չլինելու վերաբերյալ հանգամանքը պարզելուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում՝ այն ուղարկելով դատավարության մասնակիցներին»:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված գործերի տեղափոխման վերջին կանոնը ընդհանուր է. այն ներառում է բոլոր այնպիսի դեպքերը, երբ տվյալ դատարանում գործը քննելը անհնարին է: Ըստ էության խոսքը այն դեպքերի մասին է, երբ, օրինակ, բնական աղետների պատճառով տվյալ վայրի դատարանն ի վիճակի չէ քննելու գործը: Սույն կանոնը նախատեսված է արտակարգ դեպքերի համար, և այդ պատճառով էլ այն ունի սահմանափակ կիրառություն:

Պետք է նշել, որ 1964 թ. ՔԴՕ-ն գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինության «այլ դեպքեր»-ը չէր նախատեսում, սակայն պարունակում էր գործը մեկ ուրիշ դատարանին հանձնելու ևս երկու դեպքեր՝ 1) եթե դատարանը գտնում է, որ տվյալ գործը ավելի արագ և ճիշտ կքննվի մեկ ուրիշ դատարանում, մասնավորապես՝ ապացույցների մեծամասնության գտնվելու վայրի դատարանում, 2) եթե պատասխանողը, որի բնակության վայրը հայտնի չի եղել առաջ, միջնորդություն հարուցի գործն իր բնակության վայրի դատարանին հանձնելու մասին: Այս նորմերն ուղղված էին գործերի քննության առավել բարենպաստ պայմաններ ստեղծելուն և հայցվորի կողմից այլընտրանքային ընդդատության կանոնի չարաշահումը կանխելուն: Գտնում ենք, որ նշված կանոններից առաջինը հաջողությամբ կարող է գործել դատական հանձնարարության ինստիտուտի շրջանակներում, ուստի կարիք չկա այն նախատեսելու որպես գործը մի դատարանից մեկ այլ դատարան հանձնելու առանձին հիմք: Ինչ վերաբերում է երկրորդ կանոնին, ապա վերջինս բխում է ընդդատության ինստիտուտի ընդհանուր կանոնի տրամաբանությունից: Ուստի համակարծիք ենք պրոֆ. Ռ. Գ. Պետրոսյանի այն մտքի հետ, որ այն անհրաժեշտ է վերականգնել:

¹ Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/1525/05/14 վարչական գործով 03.04.2014թ., թիվ ՎԴ/6236/05/14 վարչական գործով 01.09.2015թ. «Հայցադիմումը վերահասցեագրելու մասին» որոշումները:

Բացի այդ, ՔՂՕ-ում 2007 թվականին կատարված փոփոխություններից հետո գործը այլ դատարանի քննությանը հանձնելու ևս մեկ հիմք օրենսգրքից հանվել է այն է, երբ դատավորների ինքնաբացարկը կամ նրանց դեմ հայտնված բացարկը բավարարելուց հետո նրանց փոխարինումը տվյալ դատարանում դառնում է անհնարին: Պրոֆ. Ռ. Գ. Պետրոսյանի կարծիքով, օրենսդրորեն պատշաճ ձևակերպված և դատական պրակտիկայով ստուգված այս կանոնները գործող ՔՂՕ-ում վերարտադրելու փոխարեն դրա մեջ մտցվել է «անհնարինության այլ դեպքեր» անորոշ հիմքը, որը, անհասկանալի լինելուց և տարակարծություններ առաջացնելուց բացի, դարձյալ կարող է չարաշահվել դատարանների կողմից: Պրոֆ. Ռ. Գ. Պետրոսյանի կարծիքով, նշված երկու դեպքերն անհրաժեշտ է վերականգնել օրենսգրքում, իհարկե նոր իրավական մտածողությանը համապատասխան: Այն է՝ դրանցից առաջինում ավելացնելով «եթե կողմերը համաձայն են դատարանի որոշման հետ» կապակցությունը: Հնարավոր չարաշահումները կանխելու նպատակով ՔՂՕ 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը պետք է շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ. «Գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինության մասին օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում»¹:

Գտնում ենք, որ գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինությունը պետք է հիմնավորված լինի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի պատճառներով: Օբյեկտիվ բնույթի պատճառների թվին կարող ենք դասել հետևյալները. այդ վայրի դատարանը ինչ-ինչ պատճառներով չի գործում, դատավորին հայտնվել է ինքնաբացարկ, տվյալ դատարան հայց է հարուցվել այդ դատարանի դատավորի կողմից²: Որպես սուբյեկտիվ բնույթի հանգամանք կարող է ծառայել այն դեպքը, երբ դատավորի ինքնաբացարկը կամ նրա դեմ հայտնված բացարկը բավարարելուց հետո նրա փոխարինումը տվյալ դատարանում դառնում է անհնարին, քանի որ մի դատավորը գտնվում է ստացիոնար բուժման մեջ, մյուսը՝ արձակուրդում, երրորդը՝ գործուղման մեջ և այլն³:

Ինչ վերաբերում է պրոֆ. Ռ. Գ. Պետրոսյանի տեսակետին, ապա գտնում ենք, որ գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինության բոլոր դեպքերը ՀՀ ՔՂՕ-ում սահմանել հնարավոր չէ: Ավելին, գտնում ենք, որ գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինությունը կարող է հիմնավորվել կոնկրետ գործի քննության ընթացքում, որի պատճառները կարող են տարբեր լինել: Իսկ հնարավոր չարաշահումները կանխելու նպատակով պետք է սահմանել, որ դատարանը գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինությունը պետք է հիմնավորի առանձին կայացվող որոշման մեջ՝ նշելով բոլոր այն պատճառները, որոնք հանգեցրել են գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինության:

ՀՀ ՔՂՕ չի տալիս նաև այն հարցի պատասխանը, թե հնարավոր է արդյոք բացառիկ ընդդատության կանոններով վարույթ ընդունված գործը հանձնել այլ դատարանի քննությանը: ՀՀ ՔՂՕ 84-րդ հոդվածը սահմանում է, որ սույն հոդվածով սահմանված ընդդատությունը չի կարող փոխվել կողմերի համաձայնությամբ: Իսկ ՀՀ Ք-

¹ Տե՛ս Պետրոսյան Ռ. Գ., Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, Երրորդ հրատ., Երևանի համալս. հրատ., Եր., 2007, էջեր 275-276:

² Տե՛ս Ерохина Т. П., Некоторые проблемы подсудности в гражданском судопроизводстве: Дисс. канд. юрид. наук: Саратов, 2003, էջեր 97-98:

³ Տե՛ս Г. Л. Осокина, Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть: Учебное пособие.-Изд-во Том. Ун-та, 2002, էջ 403:

ԴՕ 84-րդ հոդվածով նախատեսվում է պայմանագրային ընդդատությունը, որի դեպքում կողմերի գրավոր համաձայնությամբ կարող է փոխվել միայն ընդհանուր տարածքային և այլընտրանքային ընդդատությունը: Հետևաբար, բացառվում է «բացառիկ ընդդատության» ենթակա հայցերի հարուցումը և քննությունը ՀՀ ՔԴՕ 82-րդ և 83-րդ հոդվածներով սահմանված ընդդատության կանոններով: ՌԻստի գտնում ենք, որ բացառիկ ընդդատության կանոններով վարույթ ընդունված գործը այլ դատարանի քննությանը հանձնվել չի կարող:

ՔԴՕ 86-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ գործը այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին կայացվում է որոշում:

Վկայակոչված հոդվածը ևս զերծ չէ թերություններից: Այսպես, հոդվածից պարզ չէ՝ նշված որոշումը կայացվում է առանձին ակտի ձևով, թե արձանագրային որոշմամբ: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ գործող իրավակարգավորման պայմաններում գործը այլ դատարան հանձնելու ինստիտուտը կիրառվում է նաև առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում, գտնում ենք, որ նշված որոշումը պետք է կայացվի առանձին ակտի ձևով:

Գործը մի դատարանից մեկ այլ դատարան հանձնելիս ընդդատության հարցի շուրջ կարող են առաջանալ վեճեր, որոնք կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ առաջին՝ դատարանի (դատավորի) և շահագրգիռ անձանց միջև առաջացող վեճեր, երկրորդ՝ դատարանների և դատավորների միջև առաջացող վեճեր¹: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը չի թույլատրում նշված վեճերից և ոչ մեկը:

Այսպես, ՀՀ ՔԴՕ սահմանում է, որ գործը տվյալ դատարանին ընդդատյա չլինելու հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով՝ հայցվորի կողմից այն ստանալուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում (ՔԴՕ 92 հոդվ. 4-րդ մաս): Բայց դա վերաբերում է հայցադիմումի ընդունման պրոցեսին: Իսկ երբ իր վարույթ ընդունած գործը դատարանն ուղարկում է մեկ այլ դատարան, ապա նման որոշումը բողոքարկվել չի կարող, որովհետև դատական քաջքուկը կանխելու և գործերի ժամանակին քննությունն ապահովելու նպատակով դատարաններին արգելվում է վեճ ծավալել (նաև՝ բողոքարկել) ընդդատության հարցերի շուրջ: Այս կապակցությամբ ՔԴՕ 86-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է. «Մեկ դատարանից մեկ այլ դատարան ուղարկված գործը պետք է քննի այն ստացած դատարանը»: Դրույթի իմաստը այն է, որ քաղաքացիական գործի քննությունը անվերջ չձգձգվի՝ մեկ դատարանից մեկ այլ դատարան տեղափոխելու պատճառով: ՌԻստի սկզբնական դատարանը պետք է հնարավորինս հստակ և ճիշտ որոշի պատշաճ ատյանը:

Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը իր որոշումներից մեկում ամրագրել է այն սկզբունքը, որ եթե պետությունում գոյություն ունի երկու դատական ատյան, և նրանցից մեկը հրաժարվել է քննել վեճը այն հիմնավորմամբ, որ այն իրեն ընդդատյա չէ, ապա երկրորդ դատական ատյանը պարտավոր է գործը ընդունել վարույթ առանց վեճն իրեն ընդդատյա լինելու վերաբերյալ հարցի քննարկման²:

Ընդդատության կանոնների խախտման վերաբերյալ պարզաբանման ենթակա հաջորդ հարցը վերաբերում է նրան, թե ընդդատության կանոնների խախտմամբ

¹ St' u Г.Л. Осокина, Гражданский процесс. Общая часть. М., 2003, էջ 442:

² St' u Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի «Ավակովան ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության» 22.06.2006 թվականի որոշումը:

կայացված ըստ էության ճիշտ դատական ակտը ենթակա է բեկանման, թե ոչ:

«Հ ԲԴՕ-ն այս հարցին պատասխան չէր տալիս, սակայն վերջերս տեղի ունեցած փոփոխությունների արդյունքում ընդդատության կանոնների խախտումը մտցվել է դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմքերի մեջ:

Այսպես, ՀՀ ԲԴՕ 220.4 հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի համաձայն. «Դատական ակտը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե գործը քննվել է ընդդատության կանոնների խախտմամբ»: Նշված հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ ընդդատության կանոնների խախտումը համարվում է դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք, և օրենսդիրը տարբերակում չի դնում տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման և առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքների միջև:

Կարծում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով պետք է տարբերակում մտցվի ենթակայության (գործող իրավակարգավորման համաձայն՝ առարկայական ընդդատության) և ընդդատության կանոնների խախտմամբ քննված գործերի բեկանման հարցում:

Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանը 15.01.2009 թվականի թիվ 144-Օ-ՈՒ եզրակացության մեջ արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ ընդդատության կանոնների խախտումը հանդիսանում է դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք, ինչպես որ բոլոր այն դեպքերը, երբ դատարանը գործը քննել է ոչ օրինական կազմով:

Շատ իրավագետների կարծիքով, դատական ակտի բեկանման հիմք պետք է հանդիսասան ոչ թե ընդդատության կանոնների ցանկացած խախտում, այլ միայն բացառիկ ընդդատության կանոնների խախտումը: Այսպես, նշված տեսակետը արտահայտողների կարծիքով, բացառիկ ընդդատության կանոնների խախտմամբ քննված գործը այլ դատարանի կողմից պետք է զնահատել որպես դատարանի ոչ օրինական կազմով գործի քննություն՝ դրանից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով: Տարածքային ընդդատության մնացած բոլոր կանոնների խախտումները դասվում են դատական ակտի բեկանման պայմանական հիմքերի թվին, քանի որ դատարանի ըստ էության ճիշտ վճիռը չի կարող բեկանվել զուտ ձևական նկատառումներով¹:

ՌԴ ֆեդերալ արբիտրաժային դատարանը 23.04.2007թ. թիվ 14307/06 որոշմամբ եկել է այն եզրակացությանը, որ բացառիկ ընդդատության կանոնների խախտումը հանդիսանում է դատական ակտի ինքնուրույն բեկանման հիմք: ՌԴ արբիտրաժային դատարանը 07.10.2008թ. որոշմամբ արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ միայն բացառիկ ընդդատության կանոնների խախտումը կարող է հանգեցնել դատական ակտի բեկանման: Ընդդատության այլ կանոնների խախտումները դատական ակտի բեկանման հիմք չեն կարող հանդիսանալ:

Կարծում ենք, որ ընդդատության, այդ թվում և բացառիկ ընդդատության կանոնների խախտումը ինքնին չի կարող դատական ակտի բեկանման հիմք հանդիսանալ, քանի որ վեճը կողմերի միջև լուծվել է նույն իրավասությամբ օժտված դատարանի կողմից: Դատական ակտի բեկանումը միմիայն ընդդատության կանոնների խախտման հիմքով փաստացի հանգեցնում է դատական պրոցեսի կրկնությանը:

¹ St' u Г. Л. Осокина, Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть: Учебное пособие.-Изд-во Том. ун-та, 2002, էջեր 407-408:

Գտնում ենք՝ ընդդատության կանոնների խախտմամբ քննված քաղաքացիական գործով կայացված դատական ակտի բեկանման համար անհրաժեշտ է հետևյալ երեք պայմանների միաժամանակյա առկայությունը. առաջին՝ եթե թույլ տրված խախտումը էական է: Երկրորդ՝ այն ազդել է գործի ելքի վրա: Երրորդ՝ **առանց թույլ տրված խախտման վերացման հնարավոր չէ իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:**

Ընդդատության կանոնների խախտման պարագայում դատական ակտի բեկանումը պետք է պայմանավորել այդպիսի խախտումներ առաջացրած հետևանքներով: Եթե վերը նշված հետևանքները առկա են, ապա դա պետք է հանգեցնի դատական ակտի բեկանման:

Կարծում ենք, որ վերաքննիչ դատարանում ընդդատության կանոնների խախտման հանգամանքը պարզելը գործի քննությունը ու ըստ էության վճռի կայացմանը չի կարող խոչընդոտել, որովհետև նա այսպես թե այնպես պարտավոր է վերաքննել այն¹: Եթե գործի ընդդատության կանոնների խախտումը գործի սխալ լուծման չի հանգեցրել, ապա վճռաբեկ դատարանում այդ խախտումը պարզելու դեպքում նույնպես վճիռը բեկանելու հիմք չի կարող դառնալ, որովհետև դատարանի՝ ըստ էության ճիշտ վճիռը սուսկ ձևական նկատառումներով բեկանվել չի կարող (ՔՂՕ 228 հոդվ. 1-ին մաս): Այս նորմը առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների վճիռների և որոշումների կայունությունն ապահովող լրացուցիչ երաշխիք է:

Ինչ վերաբերում է ենթակայության կանոնների խախտմամբ քաղաքացիական գործի քննության և լուծման իրավական հետևանքներին, ապա գտնում ենք, որ այս դեպքում դատական ակտը անվերապահորեն պետք է բեկանվի, քանի որ գործը քննվում է ոչ թե նույն իրավասություններով օժտված դատարանի կողմից, այլ այն դատարանի կողմից, որի իրավասությունները բոլորովին այլ են: Այլ են նաև այդ դատարաններին ընդդատյա գործերի շրջանակները, տվյալ գործերի քննության կարգը, ապացուցման պարտականության բաշխումը կողմերի միջև և այլն: Հետևաբար, գտնում ենք, որ ենթակայության կանոնների խախտման պարագայում գործ ունենք այն դեպքի հետ, երբ գործը քննվել է դատարանի ոչ օրինական կազմով, որը արդեն դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք պետք է հանդիսանա:

Վերոշարադրյալի հիման վրա գտնում ենք, որ ՀՀ ՔՂՕ 220.4 հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը պետք է վերաշարադրել՝ այն ձևակերպելով հետևյալ կերպ. **«Դատական ակտը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե գործը քննվել է ենթակայության կանոնների խախտմամբ»:**

¹ Տե՛ս Պետրոսյան Ռ. Գ., Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, Երրորդ հրատ., Երևանի համալս. հրատ., 2007, էջ 266:

ЮРИДИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ РАССМОТРЕНИЯ И РАЗРЕШЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ДЕЛА С НАРУШЕНИЕМ ПРАВИЛ ПОДСУДНОСТИ

Ани Микаелян

Аспирант кафедры гражданского процесса ЕГУ

В данной статье рассматриваются вопросы о юридических последствиях рассмотрения и разрешения гражданского дела с нарушением правил подсудности. В статье автор пытается выделить правовые последствия предметной подсудности и территориальной подсудности. В статье прежде всего предметом обсуждения становятся институты прекращения производство по делу в случаях нарушения правил подсудности и передачи дела из одного суда в другой. В статье также затрагивается вопрос о возможности отмены судебного решения в случаях нарушения правил подсудности.

LEGAL CONSEQUENCES OF CONSIDERATION AND RESOLUTION OF THE CIVIL CASES WITH VIOLATION OF THE RULES OF JURISDICTION

Ani Mikayelyan

Post-graduate student of the YSU Chair of Civil Procedure

The article is devoted to the issues related to the legal consequences of consideration and resolution of civil cases with violation of the rules of jurisdiction. The author has made an attempt to distinguish the consequences of violation of the rules of objective jurisdiction and territorial jurisdiction. First of all the article discusses the institutes of the rules of jurisdiction in civil proceedings in case of violation dismissing and transferring the case from one court to another. The article also touches upon the question of the possibility of appeal of the judgment in case of violation of rules of jurisdiction.

Բանալի բառեր - ընդդատության կանոնների խախտում, ընդդատություն, ենթակայություն, առարկայական ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքներ, տարածքային ընդդատության կանոնների խախտման իրավական հետևանքներ, գործի հանձնումը մեկ դատարանից մեկ այլ դատարան:

Ключевые слова - нарушение правил подсудности, подсудность, подведомственность, правовые последствия нарушения правил предметной подсудности, правовые последствия нарушения правил территориальной подсудности, передача дела из одного суда в другой.

Key words - violation of the rules of jurisdiction, jurisdiction, jurisdiction, the legal consequences of violating the rules of objective jurisdiction, the legal consequences of violation of territorial jurisdiction, to transfer the case from one court to another.